

<https://doi.org/10.31392/VAN-2021.35-38.03>
УДК 94:271.22[:929](477) «1596-1647»

МИТРОПОЛИТ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПЕТРО МОГИЛА

Гріщенко Владислав Дмитрович

студент магістратури,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

e-mail: 17if.v.grishenko@std.npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8696-3750>

Анотація. У запропонованій статті через призму ретроспективного аналізу низки інформаційних джерел розглядається визначний внесок Петра Могили у відновлення та реформування Української Православної Церкви, його вклад у створення стійкої духовної організації, також визначна культурно-освітня діяльність митрополита. Проаналізовані окремі теорії походження, ранні роки Петра Могили, його поступове духовне зростання під впливом Йова Борецького та перехід з світського життя в черничий сан. Різносторонньо розглянуті різні віхи життя Петра Могили: світське, чернече, архимандритське та митрополиче. Розглянута велика роль митрополита у створенні на базі Київської колегії та братської колегії «Могилянської колегії», яка сприяла відродженню в Україні теологічно-наукової діяльності. Охарактеризована церковна, освітня та культурна діяльність Петра Могили, спрямована на захист українських національних інтересів. Розглянуто участь Петра Могили в організації церковного життя, зокрема у відбудові та реставрації старовинних церков, повернення в лоно церкви відібраної церковної власності. Проаналізовано аспекти внутрішньої політики Речі Посполитої, що призвели до легалізації Української Православної Церкви, визначено роль в цих процесах Петра Могили як культурно-релігійного діяча. У контексті легалізації православної церкви в Речі Посполитій були розглянуті реформи адміністративно-організаційного порядку, роль митрополита в примиренні та унормуванні відносин з іншими церквами. Доводиться, що факт легалізації православної церкви став підосновою для розгортання козащини. Зроблено висновки щодо значення Петра Могили у досягненні його головної мети – відродження Української Православної Церкви в Речі Посполитій.

Ключові слова: Петро Могила, Україна, Українська Православна Церква, релігійна діяльність, просвітництво, православ'я.

Постановка проблеми. Перебуваючи в орбіті західноєвропейських культурних впливів, українська духовна та інтелектуальна еліта ранньомодерної доби формувала фактично стиль мислення і стиль життя тогочасної політичної еліти та суспільства загалом. З огляду на сказане важливою видається потреба осмислення особи Петра Могили у контексті цивілізаційної моделі розвитку України у складі Речі Посполитої, органічними елементами якої була церква, освіта, культура та держава.

Мета. У запропонованій статті досліджуються напрями діяльності Петра Могили, встановлюється місце і роль митрополита у суспільно-політичному та культурно-релігійному житті України першої половини XVII ст.

Історіографічний огляд. Дослідження постаті Петра Могили є доволі об'ємною справою внаслідок всебічного вивчення його діяльності як українськими, так і зарубіжними істориками. Серед відомих українських науковців, які займалися

вивченням історії всебічної діяльності Петра Могили, потрібно зазначати М. Грушевського, А. Жуковського, І. Нечуй-Левицького [Грушевський, 1925; Жуковский, 1997; Нечуй-Левицкий, 1875].

Виклад основного матеріалу. Народився Петро Могила за даними біографа і дослідника Степана Голубєва 21 грудня 1596 р. в родині молдавського господаря Симеона й угорської князівни Маргарети. Рід Могил, як то склалося ще з давнини, виводився від найвіддаленіших часів, про що свідчать дві теорії [Голубев, 1883, с. 7-8].

Перша теорія належить перу польських істориків, які вважали родоначальником роду Могили – Муція Сцеволу. Його нащадки нібито перейшли з Італії в Грецію, а з неї в Молдавію. К. Несецький пише: «Могила – шляхетське ім'я, здобуте в Бессарабії або в Дакії, де панує слов'янська мова, означає могилу або яму, в яку складають тлінні останки забитих дружинників або воїнів. А будучи нащадком родити Муція, найбільшої та найвизначнішої у ділі Марса (воєнного), він став своїм грізним мечем бити багато ворогів своєї батьківщини і як визначний воїн заповнив береги Дунаю могилами ворогів і прийняв ім'я Могили» [Голубев, 1883, с. 1-3].

Друга теорія румунського походження намагається вивести родовід Могил з кінця XV ст. Молдавський літописець І. Некульче зазначає: «В боротьбі проти угорців, в 1486 р., молдавському воєводі Стефанові Великому забили коня. Один з його достойників, Пуріче (що означає вош), йому запропонував свого коня, а тому, що Стефан був малий ростом, Пуріче став на коліна, щоб допомогти воєводі осідлати. Стефан Великий винагородив Пуріче – одного з предків Петра Могили – і назвав його Могилою, бо він перетворився для нього в могилу і допоміг вийти з критичного становища» [Голубев, 1883, с. 3-4].

Проте обидві теорії зводяться до одного – пошуку найстарішої згадки про родоначальника роду та пояснення назви прізвища Могила.

Щоб закріпити свої родові зв'язки з польською стороною, династія Могил віддавала своїх дочок за синів магнатів Потоцьких, Вишневецьких, Корецьких, Пржерембських – польських або сполячених родів. Тож, політичну діяльність династія Могил здійснювала за підтримки польського короля і через цю односторонню орієнтацію не змогла довго втриматися на румунському престолі [Жуковский, 1997, с. 40].

Після смерті батька Петра Могили Симеона та приходу в кінці 1607 р. до влади в Молдавії Кантемира Мурзи, який вороже ставився до династії Могил, родина переїхала до Польщі, де їх дружньо прийняли родичі – князі Стефан Потоцький, Самуїл Корецький та Михайло Вишневецький. Серед прибулих був і 11-річний Петро Могила [Єгорова, 2014, с. 58].

Через брак достовірної інформації про світське життя Петра Могили потрібно зазначити, що більшість вчених висувують різні гіпотези щодо його ранньої біографії. Вони базуються на сімейній традиції шанування Могилами православ'я, існуванні тісних дружніх зв'язків між родиною Могил і Львівським братством та його школою [Голубев, 1883, с.16-21].

Початкову освіту Петро Могила ймовірно здобув у Львівській братській школі. Продовжити навчання здібний учень міг у вищих школах Польщі та Західної Європи. Петро Могила опанував досконало українську, польську, румунську, латинську і грецьку мови, здобув загальну світську освіту, а згодом і релігійну [Голубев, 1883, с.19].

Після здобуття освіти Петро Могила за тодішньою традицією розпочав службу при дворі одного з магнатів, де накопичував знання з військового («лицарського») мистецтва, опановував шляхетні звички. Опікуном для Петра Могили став коронний канцлер і гетьман Станіслав Жолкевський [Голубев, 1883, с. 47]. Більшість дослідників вважають, що вплив Станіслава Жолкевського – людини щирої, безпосередньої, глибоко релігійної і патріотичної на молодого Петра Могили був позитивний. Про перебування Петра Могили в Жовкві свідчить те, що він здобув тут собі деякі маєтки ще напередодні своєї церковної кар'єри [Жуковський, 1997, с. 48-49].

Після смерті свого опікуна Петро Могила мав за протектора великого гетьмана литовського Хоткевича з яким брав участь у Хотинській битві. Думки про роль Хотинської битви в становленні Петра Могили є доволі різними. Деякі історики зазначають, що Петро Могила докладав неймовірних зусиль, щоб довести полякам своє лояльне ставлення до Речі Посполитої, оскільки частина польської шляхти ставилася вороже до його родини. Цю саму думку підтверджують і румунські історіографи [Жуковський, 1997, с. 50-51].

Смерть Станіслава Жолкевського, стала для Петра Могили приводом до переселення на Київщину [Голубев, 1883, с. 54-55]. Петро Могила почав часто відвідувати Київ, починаючи з 1622 р., а після цього впродовж 1624-1627 рр. приїздить на свято Успія Богородиці. Також в цей час Петро Могила придбав в околицях Києва чималі маєтки, зокрема Рубежівку. В Києві Петро Могила відвідував митрополита Йова Борецького з яким здружився і який став його духово-релігійним провідником [Замлинський, 1993, с. 257].

Питання вибору нового архімандрита для Печерської Лаври стало актуальним після смерті Захарія Копистенського 8 квітня 1626 р. [Білодід, 1993, с. 67]. Обрання нового архімандрита відбулося аж 1628 р. Таким чином, через опір ченців Лаври посада архімандрита тривалий час залишалася вакантною [Білодід, 1993, с. 67].

Проте, попри опір, 6 вересня 1627 р. в Житомирі було скликано провінціальний сеймик, на якому Петра Могили обрали архімандритом. Цей вибір був затверджений 29 листопада 1627 р. королівською грамотою Сигізмунда III [Жуковський, 1997, с. 56].

Своєму успіху Петро Могила завдячував Йову Борецькому, який мав великий вплив на лаврську братію, а особливо на київську шляхту. Не меншу роль в обранні відіграли впливові польські магнати, які перебували у дружніх відносинах з родичами Петра Могили, про що згодом згадував сам майбутній митрополит [Жуковський, 1997, с. 56-58].

На думку дослідників, висвячення Петра Могили відбулося у грудні 1627 р. Тоді йому виповнилось тридцять років. У такому ранньому віці обрання на таку високу церковну посаду здійснювалося чи не вперше. Очевидно цьому сприяла низка обставин: підтримка Йова Борецького і впливових шляхетських сімей, які сповідували православну віру, його попереднє чернецтво, яке позитивно вплинуло на лаврську братію. Не останню роль відіграло й особисте багатство претендента, яке вселяло надії братії на те, що це буде на користь Печерській лаврі, де Петро Могила, очевидно, 1625 р. постригся у ченці [Замлинський, 1993, с. 257].

Що стосується питання тривалості перебування Петра Могили в статусі звичайного ченця, то Степан Голубев вказує, що Петро Могила прийняв чернецтво в 1627 р. [Голубев, 1883, с. 57-58].

Після отримання в управління Києво-Печерської Лаври, Петро Могила намагався покращити становище православних на українських землях під владою Речі Посполитої. Він зосередив свою увагу насамперед на покращенні стану самої Лаври, роблячи подвійні заходи: сприяв поверненню монастирю колишньої власності; прагнув виховати й вишколити ченців монастиря, щоб за їх допомогою створити осередок освіти та науки [Жуковський, 1997, с. 58].

Що стосується зв'язків з московською церквою, слід зазначити, що вони були мінімальні [Липинський, 1933, с. 76]. Московії на той час було не до київських справ, тим більше що висвячення київської ієрархії було поза юрисдикцією московської церкви [Замлинський, 1993, с. 258].

Крім цього Петру Могилі довелося з самого початку включитися в загальноцерковні справи. Ним була здійснена чергова спроба релігійного примирення з уніатами. Петро Могила прагнув увійти до кола тих представників української православної церкви, які намагалися припинити протистояння між уніатами і православними та розробити план примирення між роз'єднаними церквами [Жуковський, 1997, с. 58].

Продовжуючи боротьбу за повернення монастирських маєтків, що були відібрані раніше, Петро Могила поставив цю справу на більш практичний шлях. Відмовившись від судових процесів, він розпочав використовувати ті ж самі методи що і його супротивники, коли вони їх забирали. Він силою захоплював відібрані маєтності, інколи використовуючи для цього козаків. Врешті-решт такі методи виявились ефективними. Лаврі вдалося повернути багато забраних маєтків [Жуковський, 1997, с. 64].

Як зазначає Степан Голубев: «Для Петра Могили лаврські багатства мали ціну і значення переважно тому, що в них він бачив тверду опору для боротьби з могутнім противником православ'я. Для нього чернече життя – це досконалість християнського життя. Тому він був дуже суворим до підлеглих йому ченців, від яких вимагав досконалої дисципліни, повного самовідречення, беззаперечного підпорядкування волі настоятеля» [Голубев, 1883, с. 318].

З приводу силового аспекту повернення церковних маєтностей Світлана Візер пише: «Архімандрит Києво-Печерської Лаври Петро Могила озброїв більше тисячі монастирських селян і, запросивши для керівництва сто п'ятдесят запорожців, напав на маєток уніатського митрополита Й. Рутського. Запорожці тримали село в облозі протягом тижня, а селяни архімандрита тим часом частково зібрали, частково знищили хліб на полях та порубали бортні дерева» [Візер, 2002, с. 48].

За непокору або невиконання обов'язків з боку ченців Петро Могила не обмежувався моральними доганами, а й застосовував сурові заходи. Наприклад сучасник Йоахим Єрлич, розповідав про таке: «Задумавши заснувати у Лаврі вищу школу, Петро Могила вибрав для неї приміщення при Троїцькому монастирі, де жили старі й хворі ченці. Тож, потрібно було переселити немічних монахів до іншого місця. Проте вони на чолі з своїм ігуменом Арсенієм розпочали чинити опір печерському архімандритові. Це дуже розгнівало Петра Могилу. Він забрав у непокірного ігумена гроші та все майно, наказав його бити й опісля ув'язнив. Від тих побоїв ігумен помер. Так само архімандрит вчинив і з іншими ченцями, що опиралися його волі [Жуковський, 1997, с. 65].

Петро Могила зробив значний внесок у відродження величності Лаврського

монастиря. Для цього він звернувся з листами до царя Михайла Федоровича (лист від 12.01.1628) і до Львівського братства (лист від 20.01. 1628) з проханням про надання допомоги у відновлені найстарішої української святині. Петро Могила викупив всі коштовності й прикраси монастиря, які були віддані під заставу попередніми архімандритами, закупив багато інших предметів культового вжитку, оздобив печерську церкву та інші монастирські будови. Найбільшу увагу новий архіандрит присвятив справі печер, де спочивали Божі святі. Він реставрував печери, розширив і прикрасив церкву в них, спорудив для мощей нові гробниці й поставив над кожною написи [Жуковський, 1997, с. 67]

Могила надавав великої ваги друкарству. Розпочинаючи з 1633 р. він розширив друкарню, увів латино-польські шрифти. До того часу друкарня видавала тільки книги церковнослов'янським шрифтом. За перші п'ять з половиною років перебування на церковній посаді Петра Могили кийська друкарня видала близько 15 книг і брошур. Серед тих, які стосуються Петра Могили, особливу увагу потрібно приділити «Служебнику» (1629 р.), який, спираючись на грецькі джерела, пояснював догматичні та обрядові аспекти літургії [Жуковський, 1997, с. 68].

У 1629 р. на Київському помісному соборі був схвалений до видання «Літургіаріон» Петра Могили. Це був служебник, що містив догматичні й обрядові коментарі архімандрита. Це одна з найвизначніших праць Петра Могили, яка протягом понад двохсот років не втрачала свого значення. Окрім цього у редакції Петра Могили збереглася низка канонів і церковних співів, що частково увійшли до майбутніх лаврських видань. Ці невеликі твори, написані церковнослов'янською мовою, свідчать про неабиякий літературний хист Петра Могили [Єгорова, 2014, с. 60].

Заради підвищення авторитету православної церкви Петро Могила видав 7 січня 1629 р. спеціальну грамоту за якою всім священикам дав вказівки, щоб Богослужіння відбувалося урочисто і велично. Для цього він звернув увагу на молебні пісні, створив урочисті служби на день свята Києво-Печерської Лаври (15 серпня). Під впливом католицької церкви розпочав відправу в Лаврі великопісних пасій, але пристосованих до духу православного віровчення [Жуковський, 1997, с. 69].

Петром Могилою було зроблено багато заходів не тільки для укріплення самостійності Лаври, але також для поширення її впливів і на інші монастирі. З огляду на особливе місце і значення монастиря він надав йому титул «Велика Києво-Печерська Лавра», а собі назву «Великого Архімандрита». Митрополит Йов Борецький навіть надав Петру Могили спеціальною грамотою уповноваження давати розпорядження в церковних справах під час поїздок по православних єпархіях [Жуковський, 1997, с. 69].

Найбільшою справою Петра Могили в чині архімандрита було перетворення лаврської школи у вищий навчальний заклад. До кінця XV ст. навчання в українських землях перебувало на низькому рівні. Тільки з появою єзуїтів, які вели широку пропаганду серед православного населення, провідна верства почала думати про потребу освіти. Внаслідок цього засновувалися школи, переважно при братствах, але вони не могли конкурувати з єзуїтськими. Насамперед братським школам не вистачало певної вимогливої системи викладання [Жуковський, 1997, с. 69].

Проте шкільні справи не давалися Петру Могили легко. Спершу лаврські ченці виступили проти надання школі приміщень. Петру Могили вдалося владнати цю

проблему, але, як тільки розпочалося навчання, противники Петра Могили стали вбачати у лаврській школі конкурента Київської братської школи [Єгорова, 2014, с. 59].

Здійснення цього плану Петро Могила почав відразу після зайняття Київської архімандрії; він попросив від Константинопольського патріарха «благословення, щоб завести в Києві латинські та польські школи, а до цього вислати здібних ченців у різні держави для навчання». Посилання Петром Могилою молоді за кордон і наміри відкрити у Лаврі вищу колегію не знайшла схвалення з боку киян. Тому ще до відкриття колегії члени братства й інші кияни звернулися до Петра Могили, щоб він не розділяв викладачів між двома колегіями та щоб професори підготовлені Петром Могилою викладали у братській школі. Такої ж думки був друг архімандрита митрополит Йов Борецький, який перед своєю смертю залишив духовний заповіт в якому застеріг Петра Могилу не організовувати для православних дітей ніяких шкіл, крім братських [Жуковський, 1997, с. 70].

Повернувшись до Києва й ознайомившись із заповітом свого померлого друга та духовного наставника Йова Борецького, Петро Могила вирішив виконати основний пункт його заповіту – об'єднати Лаврську школу з Київською Богоявленською школою [Єгорова, 2014, с. 59].

Зближення Петра Могили з Київським братством відбулося не тільки внаслідок заповіту митрополита Йова Борецького, але також завдяки певній дипломатичній комбінації, – Петро Могила хотів зайняти вакантне місце митрополита, а для цього йому потрібно була підтримка Київського братства. Проте коли кандидатура Петра Могили не пройшла, він в середині червня 1631 р. поїхав до Львова і там умовився з вченими професорами Львівської братської школи Іваном Трофимовичем і Сильвестром Косовим про те, що вони переїдуть викладати до школи в Лаврі. Також з Львова Петро Могила через лист просив Константинопольського патріарха благословення для відкриття школи, яке й отримав восени 1631 р. [Жуковський, 1997, с. 70-72].

У 1632 р. Петро Могила призначив ректором Лаврської школи Івана Трофимовича, а префектом Сильвестра Косова. Проте Петру Могилі довелося зустріти низку труднощів на своєму шляху. Насамперед вони були пов'язані з ченцями Троїцького монастиря, які не хотіли віддавати свого приміщення для школи, а згодом, коли вже почалося навчання в новій колегії, значний опір відчувався з боку київських містян і козацтва, які не з підозрою ставилися до львівських викладачів, вбачаючи у них прихильників унії [Жуковський, 1997, с. 72-73].

Під таким тиском Петро Могила мусив піти на поступки й надати свою згоду на об'єднання заснованої ним колегії з братською. До нашого часу дійшли три акти, які підтверджують це об'єднання. 1. Актовий запис від 30 грудня 1631 р., де мешканці та братчики київські, відправляють прохання про об'єднання колегій. 2. Грамота від 5 січня 1632 р. митрополита Ісаї Копинського та інших православних єпископів та духовенства, яка вказує про об'єднання з братською школою. 3. Лист гетьмана Івана Петражицького і всього запорізького війська від 17 березня 1632 р., в якому військо запрошує Петра Могилу заснувати школу при братстві, обіцяючи служити йому і стояти за нього до самої смерті. Таким чином, процес об'єднання навчальних закладів розпочався в кінці 1631 р., а завершився восени 1632 р. [Жуковський, 1997, с. 73].

Головною турботою Петра Могили було перетворення колегії у вищий

навчальний заклад, тобто в академію. Він намагався здобути від короля Владислава IV відповідну для цього грамоту. Владислав IV своїм привілеєм від 14 березня 1633 р. підтвердив заснування школи в Києві та заборонив мати в Києві латинські школи [Жуковський, 1997, с. 76].

У квітні 1632 р. помер король Сигізмунд III. За польським звичаєм, після смерті короля мав зібратися так званий конвокаційний сейм, на якому робився огляд діяльності попереднього короля та пропозиції щодо майбутнього королівства та обрання нового короля [Єгорова, 2014, с. 60].

В той самий час в Прилуках була скликана велика козацька Рада, яка обрала на сейм делегації. Петро Могила був делегований на сейм від імені митрополита Ісаї Копинського та всього православного духовенства. Завдання, що поклала Рада на Петра Могила полягало в боротьбі за права православної церкви в Речі Посполитій [Єгорова, 2014, с. 60].

Тогочасний релігійний поділ Польщі не давав жодній релігійній групі здобути більшість в сеймі, тому Петро Могила зрозумів, що для ведення боротьби проти католицько-уніатського союзу природним союзником будуть протестанти. Він зв'язався з князем Христофом Радзивілом, одним з найвпливовіших представників протестантів, та запропонував йому політичний союз, щоб «з'єднаними силами повернути те, що несправедливо і насиллям було відібрано» [Жуковський, 1997, с. 77].

Конвокаційний сейм розпочався 22 червня 1632 р. у Варшаві, на якому маршалком вибрали Христофора Радзивіла, який разом із представниками православної та протестантської сторони одразу заявив, що вони не приступлять до сеймових нарад, доки їм не забезпечать свободи віровизнання, тоді як протилежна сторона наполягала на тому, щоб релігійні питання відклали до елекційного сейму. Порозумівшись, обидві сторони передали свої вимоги сформовані в 14 пунктах, в який вимагали повернення відібраних у православних і протестантів прав і зрівняння їх у статусі з католиками [Голубев, 1883, с. 470-476].

З метою розв'язання даного питання, польський уряд створив дві комісії: для вирішення вимог протестантів і православних. Православну комісію очолив король Владислав IV, її членами стали одинадцять визначних особистостей, одною з яких був Петро Могила. Його полемічним опонентом став уніатський митрополит Йосиф Рутський, дискусія з яким тривала не один день. Шукаючи політичного компромісу між сторонами, члени комісії опрацювали законопроект, який містив дев'ять пунктів [Голубев, 1883, с. 478-485].

Рішенням конвокаційного сейму не була повністю задоволена православна сторона, тому вона відразу почала приготування до виборчого сейму, в центрі котрого перебував Петро Могила, який розсилав листи по всіх руських воєводствах, які містили заклики до «всіх православних людей» не приймати умов компромісної угоди, а дочекатися виборчого сейму з метою здобуття відібраних прав [Жуковський, 1997, с. 79].

Виборчий сейм, що розпочався 27 вересня 1632 р., розпочався з поновлених дебатів. Зрештою, королевич Владислав підготував «Пункти заспокоєння руського народу», які повертали православним права, що були втрачені після Берестейської унії. Король Владислав IV виконав свою обіцянку і 13 листопада 1632 р. склав присягу виконати всі статті, прийняті на сеймі, за що від імені всіх православних йому подякували Петро Могила і Михайло Кропивницький [Голубев, 1883, с. 521-532].

«Пунктами заспокоєння народу руського» Православна Церква в Україні визнавалася повноправною з католицькою та уніатською, її ієрархія, досі не визнана, одержала державне схвалення. Крім посади митрополита, пункти передбачали існування в межах метрополії чотирьох єпархій і такої ж кількості єпископів, тобто Православна Церква України тепер мала створити визнану церковну одиницю, в яку входили б Львівська, Перемиська, Луцька і Мінська єпархії [Голубев, 1883, с. 534]. Таким чином, висвячена патріархом Теофаном ієрархія вважалася нелегітимною. Тому православні депутати напередодні виборів нового короля вирішили затвердити нову ієрархію, яку мав очолювати Петро Могила.

Вже 10 листопада 1632 р. король Владислав IV затвердив кандидатуру Петра Могили на посаді київського митрополита, а 14 березня 1633 р. [Нечуй-Левицький, 1975, с. 84].

Петро Могила подякував Владиславу за «розумне і справедливе рішення». Тим часом козаки й православне духовенство в один з останніх днів сейму прийняли рішення усунути з посади митрополита Ісаю Копинського «як людину стару й хворобливу» [Єгорова, 2014, с. 60].

Новообраний митрополит взяв курс на пошук компромісу та розв'язання проблем мирно, шляхом взаємних поступок. Ієрархія 1632 р. була шляхетського походження, обрана не собором світських і духовних представників, а тільки православними депутатами сейму. Петро Могила усвідомлював, що для повернення іміджу та могутності київській митрополії, потрібні молоді, енергійні, діяльні, що мають широкі зв'язки в державі, люди, які б могли твердо відстоювати надані православним права та відбивати напади з боку противників [Візер, 2002, с. 48-49].

Після затвердження нової православної ієрархії, 12 листопада 1632 р., король видав охоронну грамоту ректору Київської колегії Трофимову і настоятелю Кирилівського монастиря Леонтію на вільний проїзд до Константинополя з метою отримання від патріарха Кирила Лукаріса висвяти для Петра Могили. Водночас він прохав патріарха надати грамоту, яка усувала б з митрополії його попередника [Жуковський, 1997, с. 86].

12 березня 1633 р. Владислав затвердив митрополитом Петра Могилу. Королівською грамотою Петру Могилі віддавалася Києво-Софійська церква, утримувалася за ним і Києво-Печерська архимандрія, доручався нагляд над Пустинно-Микільським монастирем [Єгорова, 2014, с. 60].

Посольство Петра Могили було прийняте патріархом, який дав своє благословення. 28 квітня 1633 р. у Львові єпископ Єремія Тиссаровський, як екзарх Константинопольського патріарха, разом з трьома єпископами (Ісаком Борисковичем, Паїсієм Іполітовичем і Аврамієм Страгонським) висвятили Петра Могилу в сан митрополита. У Львові Петро Могила залишався близько двох місяців, готуючи свій переїзд до Києва. Звідси він розсилав по воєводствам повідомлення про те, що він згідно всенародного схвалення, за королівським привілеєм і патріаршим благословенням був обраний на престол київського митрополита [Жуковський, 1997, с. 86-87].

На 7 липня 1633 р. Петро Могила запланував в'їзд до Києва і посвячення собору Святої Софії [Жуковський, 1997, с. 87]. Ще перебуваючи у Львові, де відбулась його хіротонія, він наказав відібрати в уніатів собор Святої Софії. Так, 2 липня 1633 р. козаки захопили собор й інші сусідні церкви. Монахи Київського Пустинно-

Микільського монастиря свідчили, що митрополит за допомогою козаків заволодів монастирем [Візер, 2002, с. 49]. Цей крок вплинув як на православний люд так і на ворогів нового митрополита, якому було організовано тріумфальний в'їзд до Києва [Жуковський, 1997, с. 35-36].

З метою налагодження контактів з місцевим духовенством Петро Могила скликав дієцезіальний собор [Нечуй-Левицький, 1875 с. 88], а для примирення з козаками розпочав переговори, використовуючи при цьому свою харизму як головну зброю. Сам конфлікт з Ісаєю Копинським можна розглядати через призму ідеологічних розбіжностей всередині чернечої православної спільноти. Консервативна і ліберальна групи ворогували на полемічному рівні з проводу вектору розвитку. Ліберальне крило прагнуло піднести освітній рівень шляхом запозичення досвіду європейських університетів, наголошувало на потребі встановлення зв'язку з Європою, вважало прийнятним співіснування православної церкви з католицькою. На противагу їм консервативна група заперечувала можливість встановлення будь-яких контактів з європейцями, вороже ставилася до світського спрямування освіти.

Очолити київську митрополію, Петро Могила побачив її в невтішному стані. Переслідування та невизнання з боку польської держави, уніатський розкол, який завдав глибоких ран, напівлегальне становище, надзвичайно низький рівень освіченості православного духовенства, брак дисципліни серед священників і ченців, протистояння між духовенством і братствами, а також наступ католиків, уніатів і державних установ поставило Петра Могила перед величезним викликом, зробивши відновлення Української Православної Церкви його покликанням [Жуковський, 1997, с. 91].

Петро Могила почав боротьбу за церковні землі. Він не чекав здійснення «Пунктів заспокоєння руського народу», а почав відразу силою повертати церковну власність. Він повернув у власність православної церкви не лише Києво-Софійський собор, а й храми Святого Миколая Десятинного, Святого Симеона і Святого Василя, що перебували в Києві. Невдовзі було створено комісію для розподілу церков між православними та уніатами [Жуковський, 1997, с. 91].

Завдяки роботі комісії православної стороні було передано низку храмів. Так, ще в 1633 р. їй було передано дві церкви в містечках Бельськ та Кліщелі. В Дорогочині православні отримали церкву Святого Спаса. В 1635 р. православним жителям Любліна було надано церкву Преображення Господнього, також зрівнювались права місцевих православних міщан з правами міщан-уніатів [Візер, 2002, с. 67].

Задля прискорення повернення відібраних церков, Петро Могила розіслав грамоти, в яких ухвалив рішення про богослужіння у відібраних церквах без їхньої освяти, не вважаючи їх оскверненими, а також віддячив всіх православних за їхню стійкість [Жуковський, 1997, с. 92].

Повернення церков посилювало розбрат між православними й уніатами, але зміцнило організаційну мережу православної церкви та сприяло єдності всередині православного крила, а найголовніше – здобуло для Петра Могили прихильність козацтва [Жуковський, 1997, с. 93].

Під час повстання 1637-1638 рр. взаємини митрополита з козацтвом значно загострились. Зрозуміло, що одним із гасел повстанців вже традиційно був заклик до боротьби за православну віру. Безпосередні дії теж були спрямовані проти

духовенства католицької та уніатської церков. Шимон Окольський, чернець домініканського ордену, військовий капелан, що супроводжував коронне військо під час каральної експедиції на Подніпров'я, підтверджував це у своєму щоденнику: «...вогонь загрожує костьолам, шабля ксьондзам та ченцям». На додаток, на козацькій раді осавул Черкаського полку звернувся до митрополита, «щоб він був з ними в православній християнській вірі й в злуці» [Візер, 2002, с. 50].

Православне духовенство не втручалось у військові дії, а київський митрополит виступив у якості миротворця. Воєвода Адам Кисіль звернувся до Петра Могили з проханням посприяти у заспокоєнні повсталих. Митрополит прислав до козацького війська двох ігуменів з листом, де просив козаків, щоб вони обіцяли служити церкві та «кров свою для нас проливати, не починати бунтувати, бо це не тільки може привести до загибелі й втрати вольності козацької, але й церкві велике руйнування завдати». Така поведінка митрополита в момент, коли козаки збиралися воювати за віру проти ляхів, тільки посилювала упередження проти нього [Візер, 2002, с. 50].

Паралельно з боротьбою за церковну спадщину та унормування правового становища православної церкви, Петро Могила розпочав широку відбудову і відновлення церков. Важко переоцінити роль митрополита Петра Могили у відбудові історичних пам'яток Києва княжої доби. Його реставраційна діяльність мала чітке бачення часів хрестителя Київської Русі великого князя Володимира Святославовича. Здобувши свого часу право на зайняті уніатами церкви, митрополит доклав багато зусиль для їхньої відбудови та реставрації, намагаючись, як йому здавалося, повернути їм вигляд часів Київської Русі [Жуковський, 1997, с. 94-97].

Розпочавши реформи церковно-релігійного життя ще за часів свого архімандритства, Петро Могила, вступивши на посаду митрополита, поширив їх на території всієї київської митрополії. Він продовжив здійснення заходів, які були спрямовані на дисциплінування священнослужителів та покращення рівня духовної освіти. [Жуковський, 1997, с. 97].

Нагляд за священнослужителями здійснювали протоієреї за якими в свою чергу наглядали візитатори – найкращі вчені ченці. За католицьким зразком Петро Могила заснував в кінці 1634 р. – початку 1635 р., так звану консисторію, завданням якої було ведення слідства та церковного судочинства. Таким чином, духовенство не підлягало світському суду. Членами консисторії були найстаріші вчені ченці, всі рішення яких затверджував митрополит [Жуковський, 1997, с. 98-99].

Значною перешкодою на шляху реорганізації церкви стало право патронату, яке дозволяло магнатам втручатися у справи церкви на своїй території. Петро Могила вів боротьбу з цим правом, вимагаючи від магнатів шанування православної ієрархії та вмовляючи їм у висвячені недостойних кандидатур [Жуковський, 1997, с. 99].

Для проведення окреслених церковних реформ Петро Могила від початку свого правління в сані митрополита розпочав вимагати від патріарха Кирила Лукаріса надання грамоти, яка дозволила б набуту митрополиту широких ієрархічних прав. Очікуючи отримання від патріарха подібних прерогатив, Петро Могила бажав унормувати діяльність братств і єпископату [Жуковський, 1997, с. 99].

Збільшення впливу братств сприяло втручання мирян у справи церкви, які намагалися підкорити собі духовенство. Проте Петро Могила вважав, що влада мирян не мусить перевищувати владу духовенства [Жуковський, 1997, с. 99].

З метою зміцнення православної церкви Петро Могила волів подолати

децентралізоване управління, що тривалий час існувало всередині церкви церковної влади, а також бажав досягти послуху єпископів. Отримавши повноваження митрополита, він намагався координувати діяльність окремих єпархій [Жуковський, 1997, с. 101].

В церковній адміністрації Петро Могила, за прикладом римо-католицької церкви, обстоював абсолютну, автократичну владу митрополита і єпископів, неприємно ставився до ідей народовладдя, обходив стороною претензії братств на участь у церковних справах і тримав їх в повній залежності до себе [Грушевський, 1925, с. 99].

Помер Петро Могила 11 січня 1647 р. У літопису Самійла Величка з цього приводу говориться: «Року від створення світу 7156, а від Різдва Хрестового 1647 в надвечір'я святого Василя помер, на немалий жаль усіх духовних і мирських малоросіян, православний архієпископ Київський і всієї Малої Росії митрополит, воєводи Молдавських земель, константинопольський екзарх, архімандрит печерський, фундатор латино-руських київських шкіл, титар Братської бібліотеки, преосвященний Петро Могила. Був він премудрий захисник і поширювач святого православ'я, бадьорий пастир словесного Христового стада, милостивий помічник бідних та жебраків і милосердний подавець. Його поховано того-таки року, 9 березня, у Великій Києво-Печерській церкві. А виповнилося йому на той час лише п'ятдесят» [Замлинський, 1993, с. 265].

Висновки. Проаналізувавши біографію Петра Могили, можна зробити висновок, що його церковна діяльність пройшла три стадії.

В перший так званий світський період, ключовим чинником було розширення зв'язків з митрополитом Йовом Борецьким, яке вплинуло на релігійний світогляд Петра Могили, який почав брати активну участь в церковних справах. Ця участь ґрунтовно змінила життєвий шлях Петра Могили, який покинув світське життя та отримав духовний чернечий сан.

Характеризуючи другий період, який охоплює перебування Петра Могили в статусі архімандрита Києво-Печерської Лаври, слід відзначити, що його діяльність переважно пов'язана з облаштування внутрішнього церковного життя. Значною справою цього періоду діяльності Петра Могили була культурно-освітня активність, яка пов'язана із заснуванням у Києві лаврської школи, а згодом, після об'єднання з братською, Могилянської колегії, яка стала найзначнішим навчально-науковим центром усієї Східної Європи. При колегії він згуртував визначних теологів і вчених, які з метою відродження теологічної думки та захисту православ'я створили впливовий науково-освітній осередок. Вся ця релігійно-культурна діяльність упродовж короткого терміну надала можливість Петру Могилі вийти на передній план політики Речі Посполитої в релігійно-церковній сфері та отримати престол Київського митрополита.

Характеризуючи третій період діяльності Петра Могили, слід зазначити, що, перебуваючи на посаді митрополита, він продовжив свою попередню роботу з реформування церковного життя, поглибивши та розширивши її обсяг.

Чотирнадцятирічне перебування Петра Могили в сані митрополита надзвичайно піднесло авторитет Української Православної Церкви. Вона мала значний вплив не лише на українських землях Речі Посполитої, а й за її межами.

Список використаних джерел та літератури

- Білодід О., 1993. Загадка Петра Могили, *Київська Старовина*, 3, 56-69.
- Візер С., 2002. Православна церква і національно-визвольний рух в Україні у 30-ті роки XVII ст., *Наукові записки. Історичні науки: Збірник наукових статей НПУ ім. М.П. Драгоманова*, 47, 47-52.
- Голубев С. Т., 1883. *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт ист. исследования)*, т. 1, К.
- Грушевський М.С., 1925. *З історії релігійної думки на Україні*, Львів.
- Єгорова В., 2014. Петро Могила та «Могилянська Доба»: історія та сучасність», *Вісник ПДАБА*, 12, 57-63.
- Жуковський А. І. 1997. *Петро Могила й питання єдності церков*, К.: Мистецтво.
- Замлинський В. 1993. *Історія України в особах: IX-XVII ст.*, К.: Україна.
- Липинський В., 1933. *Релігія і церква в історії України*, Львів: Дружина.
- Нечуй-Левицький І. С. 1875. *Унія і Київський митрополит Петро Могила*, К.: Тип. М. П. Фрица.

References

- Bilodid O., 1993. Zahadka Petra Mohyly [The mystery of Petro Mohyla], *Kyivska Starovyna*, №3, 56-69. [in Ukrainian].
- Golubev S. T., 1883. *Kievskij mitropolit Petr Mogila i ego spodvizhniki (Opyt ist. issledovaniya) [Kyiv Metropolitan Peter Mohyla and his associates (Experience of historical research)]*, vol. 1, K. [in Russian].
- Hrushevskiy M.S., 1925. *Z istorii relihiinoi dumky na Ukraini [From the history of religious thought in Ukraine]*, Lviv. [in Ukrainian].
- Lypynskiy V., 1933. *Relihiia i tserkva v istorii Ukrainy [Religion and the church in the history of Ukraine]*, Lviv: Druzhyna. [in Ukrainian].
- Nechui-Levytskyi I. S. 1875. *Unii i Kyivskiy mytropolyt Petro Mohyla [Union and Petro Mohyla Kyiv Metropolitan Ivan Levitsky]*, K.: Typ. M. P. Frytsa. [in Ukrainian].
- Vizer S., 2002. Pravoslavna tserkva i natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini u 30-ti roky XVII st. [The Orthodox Church and the national liberation movement in Ukraine in the 30s of the XVII century]. *Naukovi zapysky. Istorychni nauky: Zbirnyk naukovykh statei NPU im. M.P. Drahomanova*, 47, 47-52. [in Ukrainian].
- Yehorova V., 2014. Petro Mohyla ta «Mohylianska Doba»: istoriia ta suchasnist» [Petro Mohyla and Mohyla Age: History and Modernity], *Visnyk PDABA*, 12, 57-63. [in Ukrainian].
- Zamlynskyi V. 1993. *Istoriia Ukrainy v osobakh: IX-XVII st. [History of Ukraine in persons: IX – XVII centuries]*, K.: Ukraina. [in Ukrainian].
- Zhukovskiy A. I. 1997. *Petro Mohyla i pytannia yednosti tserkov [Petro Mohyla and the question of the unity of churches]*, K.: Mystetstvo. [in Ukrainian].

METROPOLITAN OF THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH PETRO MOGYLA**Vladyslav Grishchenko**

Student, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Abstract. In the proposed article, through the prism of retrospective analysis of a number of information sources, Petro Mohyla's outstanding contribution to the restoration and reform of the Ukrainian Orthodox Church, his contribution to the creation of a stable spiritual organization, as well as the outstanding cultural and educational activities of the Metropolitan are considered. Some theories of origin, the early years of Petro Mohyla, his gradual spiritual growth under the influence of Job Boretsky, and the transition from secular life to the monastic order are analysed. Various milestones in the life of Petro Mohyla are considered: secular, monastic, archimandrite and metropolitan. The great role of the metropolitan in the creation based on the Kyiv Collegium and the Fraternal Collegium of the Mohyla Collegium, which contributed to the revival of theological and scientific activity in Ukraine, is considered. The church, educational and cultural activities of Petro Mohyla, aimed at protecting Ukrainian national interests, are described. Aspects of the domestic policy of the Commonwealth that led to the legalization of the Ukrainian Orthodox Church are analyzed, the role of Petro Mohyla as a cultural and religious figure in these processes is determined. In the context of the legalization of the Orthodox Church in the Commonwealth, the reforms of the administrative and organizational order, the role of the Metropolitan in reconciliation, and normalization of relations with other

churches were considered. It turns out that the fact of legalization of the Orthodox Church became the basis for the deployment of the Cossacks. Conclusions are made about the importance of Petro Mohyla in achieving his main goal - the revival of the Ukrainian Orthodox Church in the Commonwealth.

Keywords: *Petro Mohyla, Ukraine, Ukrainian Orthodox Church, religiousactivity, enlightenment, Orthodoxy.*